

J.C.Dahl, *Studie af birkestamme*,
1826, Bergen
Kunstmuseum

BIRGITTE SVÆRKE PEDERSEN

Træer og stemninger i 1800-tallets danske landskabsmaleri

Træet som enkeltmotiv kommer ind i kunsten i 1500-tallet med Donauskolen, opfatter naturen og landskabet opfattes som en afspejling af det guddommelige. Albrecht Altdorfer (ca.1480-1538) er den første til at male landskaber uden mennesker. Hans billeder har ofte et stort centralt træ i forgrunden. Der er dog ikke tale om et bestemt træ eller et bestemt landskab, men et billede på det universelle træ og landskab. Landskaberne består af natur skabt i fantasien, men naturen og dens enkelte elementer er genkendelige som natur. Altdorfers landskabsbilleder er væsentlige i udviklingen af det nordeuropæiske landskabsmaleri, idet de for første gang viser landskaber i deres egen ret. Altså ikke som baggrund eller staffage for mennesker, men som hovedmotiv.

I 1600-tallet opstår det hollandske landskabsmaleri, som senere i 1800-tallet inspirerer de danske landskabsmalere i udviklingen af et dansk landskabsmaleri. Hollænderne deler sig i to. Den ene fløj maler det hollandske landskab med en nordisk tone af mørke og dramatik. Jacob van Ruisdael (ca.1628-1682) er en eksponent for denne stil og kendt for sine fine fremstillinger af træer. Han bruger ofte et enkelt træ eller en trægruppe til at styre kompositionen og skabe stemning. Et greb som danske landskabsmalere senere også benytter sig af. Den anden fløj i hollandsk landskabsmaleri lader sig inspirere af italiensk malerkunst og maler det hollandske landskab i et gyldent og varmt lys med høje slanke træer, som vi også senere ser det i danske landskabsmalerier. En maler som benytter sig af denne stil er Aelbert Cuyp (1620-1691).

BIRGITTE SVÆRKE PEDERSEN · mag.art, kunsthistoriker

Dansk landskabsmaleri

I Danmark får landskabsmaleriet først rigtig status op gennem 1800-tallet og at det lige netop sker på dette tidspunkt, er der en række grunde til. En af dem er de naturfilosofiske og romantiske tanker, som strømmer ind fra udlandet. Tanker som lægger grunden til dels et demokratisk styre og dels til udformningen af nationalstaten. Væsentligt i denne sammenhæng er tankerne omkring natur, folk og fædreland. Nemlig, at der er en nær sammenhæng mellem et folks nationalkarakter og den natur, som folket lever i. Samtidig sker der i perioden en større tilflytning til byerne, hvor den voksende industri kræver arbejdskraft. Der kommer en afstand til naturen, som gør det muligt at nyde den æstetisk. Det er også i denne periode, at borgerskabet for alvor vinder frem, som bærere af samfundet. I 1848 baner enevældets opløsning vejen for Grundloven af 1849, der stækker kongens og adelens magtposition. Tavlen bliver på mange måder vasket ren. Også inden for malerkunsten. Historiemaleriet, som tidligere har haft den højeste status, er kongen og adelens genre. Landskabsmaleriet er borgerskabets. Med deres bestillinger af malerier er de med til at definere genren, så den passer til de tanker, der rører sig i det borgerlige miljø. Herunder de nationalliberale tanker med deres fokus på det danske.

Jens Juel

Nogle af de første anslag til et dansk landskabsmaleri kommer med Jens Juel (1745-1802). Han er mest kendt for sine portrætter, men er også en af de første danske malere, som maler landskabsmalerier i en nordeuropæisk tradition. Han er meget inspireret af hollandsk landskabsmaleri. I 1772 forlader han København og tager på en større udenlandsrejse, som varer frem til 1780. I slutningen af denne lange studierejse opholder han sig to år i Geneve hos naturforskeren Charles Bonnet (1720-1793). En god ven af Juel og af en række andre danske kunstnere, som opholder sig hos Bonnet i kortere eller længere perioder. Bonnet beskæftiger sig i sine sene år med naturfilosofi og skriver flere væsentlige værker indenfor genren. Der er derfor god grund til at tro, at tidens naturfilosofiske og romantiske tanker er emner, som er blevet flittigt diskuteret i den periode Juel opholder sig hos venen. Herunder den naturdyrkelse der udgik fra Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Rousseaus opfordring til, at mennesket søger at genop-

Jens Juel, *Udsigt over Genfersøen i nærheden af Veyrier*, 1777-1779,
Thorvaldsens Museum

rette den tabte og genskabe nær forbindelse til naturen, bliver hørt og får stor indflydelse på opfattelsen af naturen rundt om i Europa.

Under opholdet maler Jens Juel blandt andet "Udsigt over Genfersøen i nærheden af Veyrier" (1777-1779, Thorvaldsens Museum), hvor et stort træ står centralt i forgrunden og styrer kompositionen. Det enkeltstående træ er et greb, Juel ofte benytter sig af i sine landskabsmalerier. Maleriet måler 116,4 × 86,9 cm. og er det største landskabs-

Jens Juel, *Udsigt over Lillebælt fra et højedrag ved Middelfart, ca.1800*,
Thorvaldsens Museum

maleri Juel maler i sin karriere. Ser man nøje på træet er det tydeligt, at Juel ikke tilstræber en nøjagtig botanisk gengivelse af træet, men snarere en grafisk ideal form, som passer på alle træer. Det er altså ikke hans hensigt at male et bestemt træ, men mere symbolet på et træ. Dog er det tydeligt, at træet er gammelt. Det understreger Juel ved at male et ungt træ lige ved siden af. Denne måde at male træer på er typisk for Jens Juel. De går igen i alle hans landskabsmalerier. Juel tegner skitser i naturen, men hans hensigt er først og fremmest at videreformidle stemninger. Der er i høj grad netop mere tale om skitser end om naturstudier. Som for eksempel en skitse af et træ, der bøjer sig i vinden eller store runde trækroner. Juels landskabsmalerier er først og fremmest romantiske stemninger fra et navngivent landskab. Frem til sin død i 1802 maler han en række danske landskaber ved siden af sine opgaver som portrætkunstner. Disse landskabsmalerier giver et afsæt for de følgende generationer af landskabsmalere i Norden. En af dem er nordmanden J.C. Dahl.

J.C. Dahl

Johan Christian Dahl (1788-1857) kommer fra Norge til København, hvor han begynder på akademiet i 1811. Med sig har han en uddannelse som malersvend, som han, som så mange andre både før og efter ham, bruger som afsæt til at dygtiggøre sig inden for kunsten. Hans store interesse ligger i landskabsmaleriet, men på dette tidspunkt er det stadig historiemaleriet, som har den altoverskyggende bevågenhed på akademiet. Det tætteste han kan komme landskabsmaleriet er privatundervisning hos professor C.A.Lorentzen (1746-1828), der er en alsidig kunstner, og så hans eget initiativ. Dahl benytter sig af, at der på denne tid er gode muligheder for at studere både ældre og nyere europæisk kunst af høj kvalitet i København. Ved at kopiere denne dygtiggør han sig. Dahl er særligt begejstret for de hollandske landskabsmalere fra 1600-tallet. Især Allaert van Everdingens (1621-1675) og Jacob van Ruisdael (ca.1628-1682), hvis dramatiske komposition han tager til sig. En anden inspirationskilde er Jens Juel, som ikke blot er anerkendt for sin portrætkunst, men også for at være foregangsmand, når det gælder det danske landskabsmaleri. Det fritstående træ, som ofte styrer kompositionen i Juels landskabsmalerier, er en tydelig inspirationskilde for Dahl, som dog går anderledes til værks i sin skildring af træerne. Dahls træer er ikke ideale træer, men naturalistiske. Dette skyldes hans forkærlighed for at studere naturen. I 1814 begynder J.C.Dahl for alvor at lave studier af træer og planter i det fri. På lange vandreture i omegnen af København og på ophold rundt om på Sjælland. Han er særlig begejstret over muligheden for at studere træer. Under et efterårsophold på Sydsjælland udtrykker han sin store begejstring over muligheden for at studere træerne i alle deres forskellige farvevarianter. Fra grøn over rød og orange til gul. På sine lange vandreture medbringer han en plantekasse, hvor han indsamler planter, han senere tegner studier af i atelieret. I de kommende år samler han sig et lager af naturstudier, som han bruger i sine malerier fremover. Det er ikke Dahls ærinde at male en tro kopi af et sted. Derfor kan han bruge studier fra flere forskellige lokaliteter i et maleri, hvis blot de passer ind i den stemning, han ønsker at skabe. Og, han kan genbruge dem flere gange. Et eksempel på dette er et træstudie fra Danmark, som i lettere ændret form står i både et tysk og norsk landskab, for cirka tyve år senere at "vende hjem" til Danmark i et dansk landskab. Et andet eksempel stammer fra studietiden. To

J.C. Dahl, *Vinterlandskab ved Vordingborg*, 1829, Statens Museum for Kunst

værker, som Dahl udstiller på Charlottenborg-udstillingen i 1815, indeholder det samme træstudie, men under forskellige lysforhold. Som disse to eksempler viser, maler Dahl sjældent direkte fra naturstudiet i et en til en forhold uden fortolkning, hvilket er helt i overensstemmelse med tidens måde at male på, men han lægger stor vægt på sine naturstudier. I et brev til kunstsamlere og museumsmanden Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865) skriver han om maleriet *Kalvehave ved Vordingborg* (1816, Bergen Kunstmuseum), at ... endskiønt at de 2 store egetræer paa Forgrunden ikke har den ædleste Form (fordi jeg malede dem lige efter Tegningen, som var efter naturen) saa kan det dog godt Passe til stedet, og den alder de synes at have i Naturen: Farven paa dem er ualmindelig smuk, og sand, det øvrige vel De selv skjønne, naar De faare det at see; kun vel jeg an-

mærke, at Veien og Planterne paa Forgrunden er i sit Slags de smukkeste jeg endnu har malt, og med alt dette er de godt paa deres Plads, forstørrer aldeles ikke Virkningen i det hele; Figurerne har jeg især været hældig med, og de er meget Caracteerristiske, men jeg har ogsaa malet dem efter Naturen, og Planterne har jeg haft ligefor min Næse, inde i Stuen, hvor jeg har afcopeeret dem nøie efter Naturen". Brevet siger noget om de overvejelser Dahl gør sig omkring brugen af naturstudier, men det fortæller os også, at nok er der tale om studier i og af naturen, men der er ikke tale om friluftsmaleri. Landskabet maler Dahl i atelieret og selvom han tager udgangspunkt i et virkeligt sted, er der tale om et konstrueret landskab, som i sidste ende er en stemningsgengivelse af et nationalt ideallandskab. Og, netop det med at gengive stemninger sammen med naturstudierne er det, der gør J.C. Dahl til en anerkendt maler i tiden og en inspirationskilde for næste generation af landskabsmalere. I 1818 drager Dahl videre til Dresden, hvor han bor resten af sit liv, men han bliver ved med at have en tæt forbindelse til Danmark.

Dahl maler mange forskellige træer, men egetræet får sammen med oldtidsminder en særlig symbolsk betydning i romantikkens søgen efter national egenart. Oldtidsminderne erstatter historiemaleriets

J.C. Dahl, *Udsigt ved Præstø*, 1816, Nasjonalmuseet Oslo

romerske ruiner og understreger, at den nordiske oldtid på lige fod rummer en heroisk fortid. I *Vinterlandskab ved Vordingborg* (1829, Statens Museum for kunst) står de tre gamle krogede egetræer tæt forbundne med stendyssen i det kølige vinterlandskab. De gamle træer har stået med rødderne i Danmarks jord i flere århundreder og vidner om historiens gang. En historie som i Danmark er påvirket af den fornyede interesse for Saxos Danmarkskrønike med alle dens helte blandt konger og fyrster. Placeret midt i stendyssen forbinder Dahl egetræerne med historien. Desuden smelter stendysse og træer nærmest sammen med det omkringliggende landskab, så det er svært at se, hvad der er menneskeskabt og hvad der er natur. De forhistoriske spor i landskabet falder sammen med naturen og understreger, at landskabet i sig selv rummer en heroisk fortid.

P.C. Skovgaard

Et andet symbolsk træ i tiden er bøgen. Den får en særlig plads i 1800-tallets nationalromantiske periode. Hvor egen symboliserer de forgangne tider med fyrste- og kongemagt, bliver bøgen symbolet på borgerskabets demokratiske Danmark. Dette afspejler sig for eksempel i nationalsangen "Der er et yndigt land", som Adam Oehlensläger (1779-1850) skriver i 1819. Dengang med titlen "Fædrelands-sang". Her står det yndige land med brede bøge og det består, så længe bøgen spejler sig i bølgen blå. Sangen vandt for alvor popularitet i 1840'erne, hvor enevælden opløses og Danmark i 1849 får sin første grundlov. Også Grundtvig refererer flittigt til bøgen. En af de malere, som tager bøgen til sig er P.C.Skovgaard (1817-1875). Han hører til de malere, som for alvor maler og former vores opfattelse af det danske landskab. På opfordring fra kunsthistorikeren N.L.Høyen (1798-1870) drager han ud på ture i Danmark for at skildre den danske natur i al sin mangfoldighed. Både på Sjælland og i Jylland. Han har en forkærlighed for bøgen, som han særlig dygtigt skildrer i det flimrende sollys. Et af hans mest kendte landskabsmalerier er *Bøgeskov i maj. Motiv fra Iselingen* (1857, Statens Museum for Kunst)

Der er intet vand i P.C.Skovgaards bøgeskov, hvor bøgen kan spejle sig. Til gengæld knejser bøgetræerne med det grønne løv højt mod den blå himmel og omkranser lysningen i skoven på en måde, så det er ligetil at tænke på Frejas sal. Både de lysegrønne blade og titlen fortæller, at det er forår i bøgeskoven og forår betyder en ny start. På samme måde som børnene og ungdommen i forgrunden er fremtiden,

P.C. Skovgaard, *Bøgeskov i maj. Motiv fra Iselingen*, 1857,
Statens Museum for Kunst

P.C. Skovgaard, *Birketræer på Læsø efter regn*, 1849, Statens Museum for Kunst.

mens de gamle (eller måske nærmere det gamle system) er på vej ud, som den ældre herre bagerst i kompositionen. Maleriet er bestilt af rektor for Borgerdydskolen Martin Hammerich (1811-1881) til hans private hjem i København. Hammerich er en af tidens toneangivende nationalliberale personligheder. Han er medlem af den skandinaviske forening, samt den grundlovgivende forsamling og en stor fortaler for modersmålsundervisning. Som en af de første skriver og udgiver han sine værker på et let forståeligt dansk. Han er gift med Anna Mathea Aagaard (1820-1904) som er født og opvokset på Iselingen gods ved Vordingborg. Godset er i tiden kendt som et mødested for kunstnere og nationalliberale. Ligesom det er kendt i midten af 1800-tallet, at skovene omkring godset er mønsterskove, som lever fuldt op til Fredskovsforordningen af 1805. Den forordning som skal skaffe nyt træ til at rejse landet som konsekvens efter tabet af flåden under Slaget på Reden i 1801. At skoven er drevet professionelt ses i Skovgaaards maleri ved den orden træerne står i. Samtidig med, at det er et privat ønske fra Hammerich, at motivet er fra Iselingen, er placeringen af motivet altså også ladet med nationalliberal symbolik. Ligesom bøgetræerne.

P.C.Skovgaards malerier fra Jylland åbner øjnene for Danmarks varierede landskaber. Det er især hovedstadens borgere, som her får et indblik i en natur, som med datidens rejseformer, for mange er ukendt land. På Læsø møder Skovgaard en natur, som er meget forskellig fra Sjællands bløde bakker og bøgeskove. Det er et mere barskt landskab med spredt bevoksning og træerne er hovedsagelig taks og birk. Herfra maler han blandt andet *Birketræer på Læsø efter regn* (1849, Statens Museum for Kunst). Maleriet skildrer en markvej med en lille bevoksning af birketræer. Hele udtrykket er vildt, rå og oplejet, hvilket Skovgaard understreger ved at skildre landskabet på en regnvejrsdag. Skovgaard baserer sine malerier på naturstudier og skitser, men det er stemningen som bærer maleriet og gør det vedkommende for beskueren. Så vedkommende, at vi selv i dag forbinder det danske landskab med nationalromantikens skildring af den danske natur. Tænk bare på, når bøgeskoven springer ud i maj.

Litteratur

- Bramsen, Henrik, *Landskabsmaleriet i Danmark 1750-1875. Stilhistoriske Hovedtræk*, 1935.
- Udsigt til Guldalderen, red. Gertrud Oelsner, 2006.
- Kasper Monrad, *Jens Juul*, 1996.
- J.C. Dabl i Danmark*, red. William Gelius og Stig Miss, 2003.
- Dabl og Friedrich. Alene med naturen*, red. Frode Haverkamp m.fl., 2014
- P.C. Skovgaard – Dansk guldalder revurderet*, red. Gertrud Oelsner og Karina Lykke Grand, 2010.